

Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachtenverhoren (2015). M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Komter en M. de Boer (NSCR, Amsterdam). Politiewetenschap 79

Hoofdvraag

Welke invloed heeft het toenemende gebruik van audiovisuele middelen bij het registreren van het verdachtenverhoor, op de inhoud van het proces-verbaal, het oordeel over de verdachte, de aannemelijkheid van zijn/haar verhaal en de controlemogelijkheden van de rechter?

Deelvragen

1. Wat wordt opgenomen in processen-verbaal van een verdachtenverhoor en wat wordt eruit gelaten? Hoe verandert dit in de loop der tijd en als gevolg van de Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten (AVR)?
2. Welke verschillen zijn er tussen non-verbale uitingen, opgenomen in de schriftelijke processen-verbaal van een verdachtenverhoor, en non-verbale uitingen die hoorbaar/zichtbaar zijn tijdens een opname van dit zelfde verhoor?
3. Welke invloed hebben non-verbale uitingen die zijn opgenomen in het proces-verbaal, en welke invloed hebben dezelfde non-verbale uitingen als die hoorbaar/zichtbaar zijn op opnamen van hetzelfde verhoor, op het oordeel over de verdachte, de aannemelijkheid van zijn/haar verhaal en de controlemogelijkheden van de rechter? Welke verschillen bestaan tussen de manieren waarop een verhoor kan worden gepresenteerd?

Methoden van onderzoek

- analyse van 55 verdachtenverhoren
- vergelijking van 21 opnamen (auditief en visueel) van verhoor met de processen-verbaal van deze verhoren
- 24 Interviews met deskundigen in het strafrecht zoals rechters, chercheurs, advocaten en officieren van justitie
- experiment waarbij 270 rechtenstudenten van verschillende universiteiten een verhoor kregen voorgelegd in de vorm van een proces-verbaal, als auditieve opname of als audiovisuele opname. Daarbij bij elk van de drie aangeboden vormen: (vrijwel) zonder en met (extra) non-verbale uitingen. Beoordeeld moesten worden de geloofwaardigheid van het verhaal en de mate van schuld van de verdachte.

Samenvatting

Uit het onderzoek blijkt dat processen-verbaal van de politie slechts ongeveer een kwart van het verdachtenverhoor weergeven. Vanwege het belang van processen-verbaal voor de beslissingen die worden genomen in het strafproces, is dit een risico. Processen-verbaal laten bijvoorbeeld niet zien of er druk op de verdachte is uitgeoefend. Opnamen doen dat wél. Bij het gebruik van beelden van de verdachte blijkt zichtbaar gedrag vaker als schuldig te worden beoordeeld. Hiermee moet rekening worden gehouden. Rechters maken nu nog weinig gebruik van opnamen. Als er tijdens het verhoor iets niet goed is gegaan, wordt dat dus niet altijd opgemerkt.

Voor dit onderzoek zijn 55 verdachtenverhoren bij de politie geanalyseerd. Opnamen van verhoren zijn vergeleken met het proces-verbaal. Zo kon worden vastgesteld wat er werd weggelaten en/of anders geformuleerd bij het opmaken van een proces-verbaal. Ook zijn interviews met chercheurs, officieren van justitie, advocaten en rechters gehouden en is een experiment uitgevoerd om de invloed van het kennismaken van beeld en geluid bij verdachtenverhoren vast te stellen.

De hoofdvragen van een verhoor worden meestal wél weergegeven (63%), maar van de vervolgvragen en de antwoorden die zijn gegeven komt ongeveer een kwart terug in het proces-verbaal. Het proces-verbaal is in de eerste plaats dan ook een samenvatting van het verhoor. Een letterlijke weergave op papier zou ook veel te uitgebreid worden.

Het weglaten van informatie in processen-verbaal kent wel risico's. In verhoren kan druk worden opgebouwd op de verdachte om een verklaring af te leggen zonder dat dit duidelijk uit het proces-verbaal blijkt. Ook emoties en spanning of aarzelingen bij de verdachte blijken vaak niet uit het proces-verbaal. In het proces-verbaal komt de verdachte daardoor veel zekerder over dan tijdens het verhoor. Over het gedrag van de verhoorder staat niets in processen-verbaal, terwijl dit gedrag wél van invloed kan zijn op de uitspraken van de verdachte.

In zwaardere zaken worden verdachtenverhoren tegenwoordig daarom opgenomen. Verhoren kunnen nu dus worden bekeken of beluisterd, bijvoorbeeld op de zitting. Zo is ook het gedrag van de verhoorders te zien en horen. Het verhoor valt daardoor veel beter te controleren. Hoe verliep het verhoor? Was er sprake van ongeoorloofde druk? Hoe reageerde de verdachte op de verhoorders?

Men dient zich er daarbij wel bewust te zijn dat beelden dominant zijn en andere informatie verdringen bij de ontvanger. Dat is een risico omdat uit het onderzoek blijkt dat verdachten sneller schuldig worden gevonden als hun non-verbale gedrag zichtbaar is op beeld. Dit geldt overigens ook als non-verbaal gedrag van de verdachte in het proces-verbaal beschreven wordt ("verdachte huilt", "stilte").

Er wordt op dit moment nog weinig gebruik gemaakt van opnamen. Het kost te veel tijd, zeggen officieren van justitie en rechters. Rechters vinden het wel van belang om opnamen achter de hand te hebben, maar zij kijken er zelden naar. Het Nederlandse strafproces wordt vooral op basis van het schriftelijk dossier gevoerd. Er wordt van uitgegaan dat schriftelijke stukken 'de werkelijkheid' goed weergeven. Uit het onderzoek blijkt dat dat niet het geval is. Als rechters te veel afgaan op de schriftelijke stukken, nemen zij misschien incorrecte beslissingen. De onderzoekers bevelen aan om standaardopnamen van verdachtenverhoren in het dossier te voegen. Op de zitting zou vaker gebruik moeten worden gemaakt van beeld en geluid.